

Žaidimų svarba vaiko ugdyme

Žaidimas – vaiko gyvenimo ir ugdymosi būdas. Visame pasaulyje vaikystėje didžiąją bet kokios ikimokyklinio ugdymo programos dalį sudaro žaidimai. Žaidimai būna įvairūs: iš pradžių mažylis žaidžia vienas su daiktais, paskui su koku kitu vaiku gan nekoordinuotus, greitai kintančius, bendrus žaidimus, paūgėjęs įsitraukia į vis sudėtingesnius, keletą vaikų suburiančius žaidimus, o dar vėliau pasineria į sudėtingų taisyklių ir fantazijos kupinus, grupinius žaidimus. Priešmokykliniame amžiuje kinta vaiko žaidimo priežastis ir eiga: nuo atsitiktinio susidomėjimo žaislu ar draugo žaidimu prie išankstinio tikslo ir veiksmų numatymo, pasirengimo žaidimui, jo organizavimo ir sumanymo įgyvendinimo.

Žaidimas vaikui nėra darbas, o visiškai naujo ir dažnai paslaptingo pasaulio pažinimo būdas, nes vaikui nėra ribos tarp žaidimo ir kūrybos. Čia išryškėja pirmieji vaikų kūrybiniai bandymai, kurie ilgainiui net gali tapti sąmoninga menine, estetinė veikla. Pats žaidimas – kūrybinis procesas, sąlygojamas laisvos, savanoriškos vaiko veiklos. Jis iškyla kaip laisva erdvė, kurioje atsiskleidžia nevaržoma, spontaniška vaiko prigimtis, mąstymas, vaizduotė.

Žaidimas nuo kitos vaiko veiklos skiriasi motyvuotu pasitenkinimu, tuo tarpu žaidžiančiam vaikui labiau rūpi pati veikla, o ne rezultatas. Žaidimas užsimezga tyrinėjant pažįstamus arba nepažįstamus aplinkos objektus, daiktus. Vaikai patys suteikia žaidimui prasmę ir kontroliuoja savo žaidimą. Kartkartėmis, nežinodamas žaidimo, netgi negalėtum traktuoti kaip žaidimo: tik žaidimo dalyviai žino, kad jie žaidžia ir kiek tai svarbu.

Žaidimų metu vaikai įgyja naujų sugebėjimų, įgūdžių, vertybių, naujos patirties, ugdoma motorika, kalba, vaizduotė, lavinami protiniai sugebėjimai, išsąmoninamos elgesio normos, taisyklės, vertybės. Pats terminas „žaidimų metai“ pabrėžia didžiulę žaidimų reikšmę vaiko ugdymuisi, tobulėjimui.

Iš šalies vaikų žaidimą stebinčiam suaugusiajam dažniausiai atrodo, kad ši veikla vaikui teikia vien tik malonumą, tačiau vaikui žaidimas yra sudėtinga išoriniais ir vidiniais prieštaravimais grindžiama veikla, reikalaujanti iš jo didžiulių psichinių ir fizinių pastangų. Kaip teigia L. Brokering, mažiems vaikams, tik peržengus kūdikystės egocentrizmo slenkstį, reikia daug patirties, kad įgytų socialinės praktikos. Tokio žaidimo metu vaikai gali geriau suprasti jausmų ir elgesio tarpusavio ryšį.

Kas skatina vaikus žaisti?

Visų pirma žaisti vaikams yra malonu. Kaip pažymi J.S. Bruneris, net sunkumai, sukuriama žaidimo metu yra džiaugsmingi, nes kuriami tam, kad būtų nugalėti. Vaikui tie sunkumai, kliūtys, atrodo tiesiog būtini, nes be jų vaikui greitai atsibosta žaisti. Kiekvienam žaidimui, greičiausiai, būdinga kažkas tokio, kas yra susiję su vienos ar kitos problemos sprendimu, tačiau tuo pačiu metu suteikia ir pasitenkinimo savo veikla jausmą.

Kitą žaidimo aspektą akcentuoja L. Vygotskis teigdamas, kad būtent žaidimas nulemia vaiko psichikos raidą ir sukuria optimalias jo asmenybės raidos sąlygas. Ugdymo proceso metu pedagogas vaiko brandą veikia pateikdamas naujų ir vis sudėtingesnių užduočių. O didžiulių pastangų reikalaujantį žaidimą vaikas renkasi pats. Vadinasi, ne suaugusiojo pateikiamos užduotys, o paties vaiko pasirinktas žaidimas sukuria optimalias tobulėjimo sąlygas ir skatina visapusišką raidą.

Kaip teigia J. Frost, P. Jacobs, žaisdami vaikai lavina pažinimo gebėjimus ir motoriką, suvokia, kas yra visuomenė ir atranda savo vietą joje. Bendraudami su kitais vaikais jie ugdo savo socialinius įgūdžius. Vaikai sužino, kad yra taisyklės, ir išmoksta jas kurti, jie pradeda suvokti, ką reiškia teisingumas, padorumas, išmoksta bendrauti ir dalintis. Vaikai išsiugdo savigarbą sėkmingai išbandydami save įvairiose situacijose, bendraudami su kitais vaikais, tobulindami savo asmenybę, fizines, intelektualines ir socialines galimybes.

Taigi, kaip vaikas renkasi žaidimus? M. Brėdikytė, Suomijoje tyrinėjusi, kaip su žaidimu susijusi veikla skatina vaiko raidą, mano, kad tai vyksta gana intuityviai, išbandant save. Svarbiausia, kad būtų suteikta galimybė rinktis. Anot L. Vygotskio, žaidimas yra tariamas neįgyvendintų poreikių ir troškimų išsipildymas. Stebėdama baletą spektaklį, maža mergytė ypač susižavi šokiu, grįžusi namo, ji pasiriša šilkinę mamos skarelę ir strikinėdama prieš veidrodį šoka baletą. Tačiau tai neatsitinka iš karto - šios veiklos laipsniškai imamasi maždaug apie trečiuosius gyvenimo metus. Būtent todėl L. Vygotskis ir sieja žaidimo atsiradimą su vaizduotės atsiradimu bei jos plėtojimu.

Iš kitų vaiko veiklų žaidimą išskiria tai, jog žaisdamas vaikas kuria situacijas ir neretai pats žaidimas vyksta įsivaizduojamoje erdvėje. Be to vaizduotė formuojasi vaikui veikiant, o ne mąstant. L. Vygotskis teigia, kad vaikui žaidžiant yra lavinami mąstymas, vaizduotė, siekis įgyvendinti savo sumanymus bei gebėjimas apibendrinti. Žaidime glūdi visi įgūdžiai ir gebėjimai, reikalingi tolesniam vaiko gyvenimui.

Paprastai įvairios ugdymo programos rašo apie skirtingus gebėjimus, įgūdžius ar vaikui būtinas įgyti kompetencijas. Tuomet iškyla klausimas – kur čia yra žaidimo vieta? Ar žaidimas netampa tik priemone? Remdamiesi vaikų iniciatyva, suaugusieji gali suvokti, koku žaidimu vaikams reikia. Tai leidžia suaugusiesiems rasti laiko pažaisti su mažaisiais „ant grindų“. Skirdami dėmesio tokiems žaidimams, tėvai ir auklėtojos įsijungia į abipusį „duodu-imu“ procesą ir leidžia vaikams jam vadovauti.

Kokį žaidimą rinktis?

L. Vygotskis netiesiogiai atsako į šį klausimą pagrindinį dėmesį skirdamas tariamiems žaidimams, t. y. žaidimams, vykstantiems įsivaizduojamoje erdvėje, ir atskleidžia, kaip šiuos žaidimus, baigiantis ikimokykliniam amžiui, išstumia žaidimai su taisyklėmis, kurie parengia vaikus mokymuisi mokykloje ir darbinei veiklai.

Konstravimo erdvėje vaikai tariasi dėl reikiamų detalių, sprendžia, keliose gali žaisti, laikosi saugaus dėliojimo taisyklių. Jie taip pat dalijasi mintimis, plečia savo patirtį, pratinasi gerbti skirtingus požiūrius, ugdoma jų kantrybė. Vaikai labai noriai kalba apie savo statinius su suaugusiais, kai šie domisi. Taip, suteikiant statiniams ženklus ar pavadinimus, plečiamas žodynas, formuojasi rašymo pradmenys. Be to, nešiojant ir atsargiai dėliojant detales, statant tiltą ar sudėtingą konstrukciją, vystosi smulkieji vaikų raumenys. Žaisdami su didelėmis tuščiavidurėmis detalėmis, jie stiprina stambuosius raumenis, o rūpestingai dėliodami detales, kad jos nenukristų, gerina akių ir rankų judesių tarpusavio sąveiką.

Perprasdami ir formuodami savitą pasaulį, vaikai mintyse susikuria vaizdus, kurie konstruojant įgyja tam tikrą išraišką. Toks gebėjimas atkurti savo patirtį yra abstraktaus mąstymo pagrindas. Be to, žaidimas su statybinėmis detalėmis ugdo sąvokų, būtinų loginiam mąstymui, supratimą: įgyjamas supratimas apie dydį, formą, skaitmenis, dėstymo tvarką, plotą, modelius ir svorį.

Vaidmenų žaidimai leidžia vaikams išsivaduoti nuo tikrovės apribojimų: vaikai su kuo nors susitapatina, vaidina, įsivaizduoja įvairias situacijas ir pritaiko joms bei pasirinktam vaidmeniui tinkamus veiksmus. Žaisdami vaidmenų žaidimus vaikai ima geriau suprasti pasaulį ir ugdo ateityje praversiančius įgūdžius. Nors žaidimas vyksta fantazijų erdvėje, vaikas yra tikrų tikriausias. Kaip tik tokia būseną leidžia geriau jį pažinti, geriau suvokti lūkesčius ir troškimus, įvertinti gebėjimus ir įgūdžius.

Prieš žaisdami ir perteikdami tam tikras situacijas, vaikai turi tarpusavyje derėtis dėl vaidmenų, sutarti, ką jie žais, ir bendradarbiauti. Jie kartoja ir perkuria gyvenimiškas situacijas bei bando įveikti savo baimes vaidindami tai, kas juo jaudina. Žaidžiant viskas, – ir taisyklių laikymasis, vaikui turi prasmę, nes nustojus jų laikytis baigsis įdomi veikla. Vaidmenų žaidimus mėgstantys vaikai geriau sugeba išreikšti užuojautą kitiems, nes jiems yra tekę, nors ir trumpam, pabūti kitais asmenimis. Vaikai turi daugiau reikiamų įgūdžių bendrauti su bendraamžiais, valdyti nuotaikas ir yra ne tokie agresyvūs.

E. Iljenkovas akcentuoja kitą svarbų žaidimo bruožą: socialiniai žaidimai su bendraamžiais padeda nugalėti egocentrišką požiūrį į pasaulį, kad bet koks daiktas ar reiškinys yra būtent toks, kokį jį mato ar supranta vaikas. Vaikui dar labai sunku suvokti, kad kiti žmonės gali tą patį daiktą ar reiškinį matyti ir suvokti kitaip. Vaikas dar nepajėgia keisti požiūrio, o suaugusieji apskritai negali jam padėti to pasiekti. Tik būdamas tarp bendraamžių, kuriems būdingas toks pat egocentrizmas ir su kuriais jis yra priverstas ginčytis, vaikas pamažu ima suprasti, kad daiktai yra ir tokie, kokius jis mato, bet ir tokie, kokius juos mato ir kiti vaikai. Abu požiūriai yra teisingi, - sunkiausia vaikui suvokti, kad jo požiūris nėra vienintelis ir – svarbiausia – ne vienintelis teisingas.

Vaikai fantazuodami kalbasi: jie aiškina, ką daro, klausia ir atsakinėja į klausimus. Jie gali pasirinkti vaidmeniui tinkamą kalbos stilių. Vaidmenų žaidimo erdvėje mažyliai pritaiko turimus skaitymo ir rašymo įgūdžius, o taip pat juos plėtoja.

Ugdymui skirti žaidimai su taisyklėmis (didaktiniai, judrieji) pratina žaisti lygiomis teisėmis, priimti taisykles, jas gerbti.

Nors vaidmenų žaidimas yra laikomas natūraliu – į jį įsitraukti sugeba visi maži vaikai, – tačiau šiais laikais jis nėra toks įprastas, kaip anksčiau. Pedagogai pastebi, kad vaikų vaidybiniai gebėjimai nėra pakankamai išlavėję. Kadangi gebėjimas įsijausti ir žaisti vaizduotę lavinančius žaidimus yra labai svarbus vaikų raidai – ypač pažinimo, socialinei ir emocinei, – todėl neretai reikalinga ir auklėtojos pagalba. Juk vaikai mielai žaidžia suaugusįjį – susitapatina su juo, mėgdžioja. Dėmesys tam, ką ir kaip daro, kalba suaugęs žmogus, padeda vaikui įgyti mokymosi iš suaugusiojo pradmenis.

Koks suaugusiojo vaidmuo?

Apskritai, vaikai iš tiesų ne tiek žaidžia su daiktais ar žaislais, kiek siekia išsiaiškinti jiems rūpimus dalykus apie pasaulį, žmonių tarpusavio santykius ir ryšius. Čia labai svarbus auklėjančio asmens, kaip žaidimų ir veiklos partnerio, vaidmuo. Tokiu partneriu tapti įmanoma tik nuolat ir itin įdėmiai stebint vaikų veiklą, žaidimus, kartu su jais kaupiant patirtį, o ne nurodant, kaip elgtis, tačiau kartu su jais viską išgyvenant, su viskuo susitapatinant, stengiantis pajusti, kaip jaučia vaikas, perprantant jo mąstymą, žinant, kas jam rūpi, ir padedant tai plėtoti. Aktyviai bendraujančios auklėtojos žaidimo, vadinasi, ir ugdymo procesui suteikia patrauklumo, gyvybingumo. Tik tokiomis sąlygomis įmanomas bendras žaidimas.

Dažnai suaugusieji reikalauja iš vaikų griežtos tvarkos ir švaros, o tai sukelia baimę ne tik ką nors sugadinti, bet ir išversti žaislus iš dėžės, apversti kėdę, palįsti po stalu, žaidžiant išsitepti, apsipilti. Neretai namuose griežti tėvų reikalavimai viską pačiam susitvarkyti ir tokie grasinimai, kad jei nesusitvarkysi žaislų, viskas bus išmesta arba atiduota kitam vaikui, stabdo mažylio norą apskritai ką nors daryti. Vaikui žaidžiant lauke nuolatiniai tėvų priekaištai: „nelipk, užsigausi; nebėk – pargrįūsi; nesėsk ant smėlio – išsitepsi; nelipk į balą – sušlapsi“, - sukelia vaikui nepasitikėjimą savimi, baimę žaisti. Per žaidimus vaiką galima išmokyti susitvarkyti žaisliukus, pavyzdžiui, suskaičiuojant juos, sudedant pagal spalvas ir pan. Žaidžiant vaikui yra svarbus saugumas, tam tikra ramybė, kuri suteikia laisvę nevaržomai pasinerti į žaidimą.

Kiekvienas vaiko pasakytas žodis svarbus, todėl būtina vaiką išklaudyti, pasinaudoti jo idėjomis. Vaiko sumanymus priimkite, parodydami, kad vertinate jo idėjas ir gabumus. Ne veltui ikimokyklinis ugdymas - kūrybiškas žaidimu grindžiamas ugdymas. Tik gausi žaidimų patirtis tinkamai parengia vaiką tolesnei sėkmingai kūrybinei veiklai mokykloje ir gyvenime. Taigi, įvairias žaidimo formas galima laikyti prasmingos vaikų kūrybinės veiklos pagrindu. Tuo pačiu kitos veiklos: vaiko patirties pildymas, naujos informacijos pateikimas, specifinių kūrybinių gebėjimų ugdymas, – turėtų natūraliai kilti iš žaidimų ir vėliau būti taikomos minėtiems žaidimams plėsti ir įvairinti.